

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ СПЕЦІАЛЬНОЇ ШКОЛИ
ЗНАНЬ ПРО ГЕОПРОСТОРОВІ ВІДНОШЕННЯ
МІЖ КОМПОНЕНТАМИ ПРИРОДИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ

Дмитрієва Ірина,

доктор педагогічних наук, професор,
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

Одинченко Лариса,

кандидат педагогічних наук, доцент,
ДВНЗ «Донбаський державний
педагогічний університет»

У статті доведено, що засвоєння учнями з інтелектуальними порушеннями початкових знань про геопросторові відношення між компонентами природи під час вивчення фізичної географії становить необхідну базу для вивчення наступних курсів географії в спеціальній школі. Прیدілено увагу педагогічним умовам формування географічних понять в учнів означеної категорії та методичній організації уроку географії в спеціальній школі, що обумовлює ефективність засвоєння школярами знань про геопросторові відношення між компонентами природи.

Ключові слова: *учні із інтелектуальними порушеннями, фізична географія, географічні поняття, педагогічні умови.*

In this article proves that the acquisition by students with intellectual disabilities of basic knowledge about geospatial relationships between components of nature during the study of physical geography is a necessary basis for studying the next courses of geography in a special school. Attention is paid to the pedagogical conditions of formation of geographical concepts in students of this category. Attention is paid to the methodical organization of geography lessons in a special school, which determines the effectiveness of students' acquisition of knowledge about geospatial relations between the components of nature.

Key words: *students with intellectual disabilities, physical geography, geographical concepts, pedagogical conditions.*

Сучасна спеціальна школа потребує нових підходів до формування географічних знань учнів із інтелектуальними порушеннями. При цьому пріоритети надаються корекційно-розвивальній функції навчання, що спрямовується на якнайповніший розвиток особистості та її можливостей. У процесі навчання географії забезпечення корекції й розвитку пізнавальної діяльності дітей із інтелектуальними порушеннями може успішно вирішуватися за умов спеціально організованої роботи з формування, упорядкування й систематизації знань про географічні об'єкти, явища природи й суспільства.

У процесі вивчення географії основу знань становлять географічні уявлення, поняття, закономірності. Географічні поняття формуються у свідомості учнів у результаті цілеспрямованої мисленнєвої роботи над сприйнятими об'єктами і явищами або їхніми образами, відтворених в уявленнях. У мисленні учнів географічні поняття характеризуються більш

високим рівнем абстракції у порівнянні з уявленнями. Важливими характерними ознаками поняття є, з одного боку, наявність суттєвих ознак, які дають можливість однозначно відрізнити один клас предметів від іншого, а з іншого, словесне визначення змісту поняття. Оскільки цей зміст не обов'язково пов'язується з наочними предметами та може мати абстрактний характер, то робота над засвоєнням учнями географічних понять не повинна бути спрямована лише на запам'ятовування термінів і визначень, а потребує застосування прийомів осмислення сутності поняття у процесі активної пізнавальної діяльності. Лише через спеціальну організацію когнітивної діяльності, що складається з операцій аналізу, синтезу, порівняння, абстрагування й узагальнення, географічне поняття може бути сформоване й засвоєне учнями із інтелектуальними порушеннями. В умовах корекційно-розвивального навчання важливим є, як формування у школярів окремих географічних понять у рамках певного географічного курсу, так і розкриття системи понять у їх взаємозв'язках і залежностях.

Мета нашої публікації полягає у визначенні особливостей формування в учнів із інтелектуальними порушеннями знань про геопросторові відношення між компонентами природи під час вивчення фізичної географії в спеціальній школі.

У методиці географії відображені різні підходи розв'язання проблеми формування в учнів наукових понять завдяки впровадженню сучасних педагогічних технологій навчання, як-от: розвитку особистості та розвивального навчання, поетапного формування розумових дій, проблемного навчання, диференційованого навчання, особистісно-орієнтованого навчання, інтерактивного навчання, перспективно-випереджаючого навчання, комп'ютерного навчання, комунікативно-діалогової діяльності, навчально-ігрової діяльності, проектної діяльності, застосування графічних сигналів (Л. Вішнікіна, М. Винокур, С. Кобернік, Р. Коваленко, В. Корнеєв, Л. Круглик, О. Надтока, Т. Назаренко, М. Откаленко, А. Сиротенко, О. Скуратович, О. Топузова, Є. Шипович, А. Шуканова, Н. Шулдик тощо).

У спеціальній методиці географії розв'язанню досліджуваної проблеми приділяється особлива увага. Оволодіння системою географічних знань - об'єктивно складний процес для учнів із інтелектуальними порушеннями, оскільки вимагає здійснення мисленнєвих операцій, виконання логічних дій: порівняння й установлення причинно-наслідкових зв'язків. У спеціальних дослідженнях і методичних роботах розкрито особливості засвоєння учнями спеціальної школи географічних понять, окреслено труднощі формування системи знань під час вивчення початкового курсу фізичної географії, що негативно відображається на оволодінні дітьми програмним матеріалом під час вивчення географії материків і океанів, географії України в старших класах (С. Дубовський, І. Єременко, В. Липа, Л. Одинченко, В. Синьов, Т. Скиба тощо). Учні часто засвоюють визначення поняття без розуміння його сутності, оперують термінами без усвідомлення наявних суттєвих ознак, зазнають труднощів під час класифікації та систематизації понять. За єдиною думкою науковців, лише за дотриманням відповідних дидактико-методичних

умов організації навчання на уроках географії можливий розумовий розвиток учнів із інтелектуальними порушеннями, подолання недоліків у засвоєнні географічних знань і досягнення більш високих навчальних результатів із формування у школярів системи наукових понять під час вивчення шкільних курсів географії.

У процесі вивчення початкового курсу фізичної географії учні із особливими освітніми потребами повинні оволодіти сукупністю теоретичних географічних понять, що передбачені навчальною програмою, а також навчитися виявляти і пояснювати просторово-географічні відношення між компонентами природи. Засвоєння дітьми в 6–7-х класах просторово-географічних відношень між природними компонентами взагалі та ландшафту зокрема має забезпечити теоретичну основу для вивчення більш складної системи географічних знань у старших класах спеціальної школи. Сформовані в учнів спеціальної школи початкові знання про природні компоненти геосистеми під час вивчення фізичної географії в 6–7-х класах стають найважливою базою для цілісного усвідомлення учнями із інтелектуальними порушеннями особливостей природи материків у 8-му класі, а також формування цілісної географічної картини своєї країни (природи, населення, господарства) у 9-му класі.

На основі ґрунтовного аналізу спеціальної методичної літератури з'ясовано, що учні з інтелектуальними порушеннями вміють розрізняти предмети і явища географічної реальності, розкривають зміст окремих географічних понять, але недостатньо розуміють причини, що впливають на формування окремих компонентів природи, із труднощами застосовують засвоєні географічні знання для встановлення і пояснення геопросторових відношень між природними компонентами. Виходячи з вищевикладеного, нами передбачена реалізація в освітньому процесі певних педагогічних умов під час формування в учнів системи початкових понять з фізичної географії, як-от: окреслення системи знань, до якої належить формоване поняття, визначення опорних понять, що пов'язані з новими; модифікація наочних посібників (образних, схематичних, натуральних і картографічних); забезпечення узагальнення і словесного визначення сутності поняття, позначення його відповідним терміном; організація закріплення сформованого поняття шляхом репродуктивного відтворення його змісту; організація засвоєння поняття у подібних і нових ситуаціях шляхом застосування системи пізнавальних завдань.

Під час формування в учнів географічних знань про геопросторові відношення між компонентами природи акцентується увага на виокремленні саме компонентів між якими існує взаємозв'язок, які формують територіальний ландшафтний комплекс (географічне положення, форми рельєфу, водойми, повітря, погодні умови, корисні копалини, ґрунт, тип рослинності); визначення впливу, що здійснює кожен компонент природи на інші компоненти; з'ясування змін, які викликає вплив кожного природного компоненту на інші компоненти зв'язку.

Процес формування в учнів знань про геопросторові відношення між компонентами природи повинен інтенсифікувати відтворення життєвого

досвіду і включити його в процес формування змістових понять, урізноманітнити предметно-практичну діяльність школярів, яка б забезпечила розуміння суттєвих геопросторових відношень між природними компонентами взагалі та ландшафту зокрема.

Сформовані географічні поняття учні фіксують не лише у словесному визначенні, а й у вигляді моделей (ліплення форм рельєфу з мокрого піску, моделювання течії річки тощо); просторово-графічних схематичних малюнків. Застосування різноманітної наочності на уроках географії дозволяє дітям із інтелектуальними порушеннями здійснювати предметні дії, що є важливим для знаходження суттєвих відношень. Схематичний малюнок у даному випадку – це графічне зображення природних компонентів і виділених суттєвих відношень між ними, що допоможе зрозуміти й пригадати певні процеси та явища, які важко безпосередньо спостерігати в навколишньої природі. За допомогою просторово-графічних малюнків учні не лише фіксуватимуть суттєві відношення між природними компонентами, а й спосіб їх виявлення. В умовах корекційно-розвивального навчання використання даного виду наочності є базою для розвитку в учнів теоретичного мислення, що потребує проведення спеціальних операцій і дій (аналізу, синтезу, порівняння, класифікації, абстрагування тощо).

Відтак, цілісному та усвідомленому формуванню в учнів знань про геопросторові відношення між компонентами природи під час вивчення фізичної географії в спеціальній школі сприятиме спеціальне структурування навчального змісту, оптимальний відбір методів і прийомів навчання з урахуванням психічних особливостей учнів із інтелектуальними порушеннями, опори на їхній особистий чуттєвий і життєвий досвід, робота зі схематичною наочністю з метою порівняння зовнішніх властивостей природних компонентів, урізноманітнення предметно-практичної діяльності школярів, дотримання основних етапів формування понять.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Одинченко Л. К. Географія : підручник для 6 кл. спец. закл. заг. середньої освіти (F70). Київ : Либідь, 2018. 160 с.
2. Одинченко Л. К., Скиба Т. Ю. Географія : навч. програми для 6–9 класів спец. загальноосв. навч. закл. для розумово відсталих дітей / за ред. А. А. Колупаєвої, Н. О. Макаручук. Київ, 2015. URL : <http://mon.gov.ua/>
3. Одинченко Л. К., Скиба Т. Ю. Географія : підруч. для 7 кл. спец. закл. заг. середньої освіти (F 70). Київ : Либідь, 2018. 160 с.
4. Синьов В. М. Психолого-педагогічні проблеми дефектології та пенітенціарії : вибр. наук. пр. Київ : «МП Леся», 2010. 779 с.